

Veileder for universell utforming av kirker og kirkesteder

Kirkene kommuniserer! De formidler først og fremst den kristne tro og kultur, der åpenhet, aksept og fellesskap står sentralt. Og de formidler kvalitet og estetikk gjennom arkitektur, kultur og kunst. Uavhengig av bakgrunn og funksjonsnivå er dette verdier som alle bør få del i. For at kirken skal være relevant for alle, må kirkebygget og kirkestedet også være tilgjengelig for alle – universelt utformet. Dette er dessverre ikke alltid tilfelle.

1. Universell utforming av kirker og kirkesteder

Hvorfor universell utforming?

De fleste steder har ett eller flere spir og kirketårn som stikker opp av landskapet som historiske og geografiske fastpunkt. Ofte bidrar kirkebyggene til å gi det enkelte sted en gjenkjennelig karakter, forskjellig fra alle andre steder. De er en felles arv for alle som opplever at de hører til der.

Mange kirker og kirkesteder er i bruk gjennom hele uken, andre sjeldnere. I kirkebyggene samles menighetene til høymesser, dåp, konfirmasjoner, bryllup og begravelser, men også til kulturelle aktiviteter, og aktiviteter spesielt for barn og unge. Kirkene er dessuten beredskapsbygg ved ulykker og katastrofer.

Fordi kirkene og kirkestedene er for alle, uavhengig av egne forutsetninger, konfesjonell tilknytning og personlig tro, er det viktig at forvaltningen av dem skjer etter visjonene for universell utforming. Disse er nedfelt i [FNs konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne](#), Convention on the Rights of Persons with Disabilities, ofte forkortet som CRPD, som Norge har undertegnet.

De grunnleggende prinsippene i konvensjonen er:

- a) respekt for menneskers iboende verdighet, individuelle selvstendighet med rett til å treffe egne valg, og uavhengighet,
- b) ikke-diskriminering,
- c) fullgod og effektiv deltakelse og inkludering i samfunnet,
- d) respekt for forskjeller og aksept av mennesker med nedsatt funksjonsevne som en del av det menneskelige mangfold og av menneskeheten,
- e) like muligheter,
- f) tilgjengelighet,
- g) likestilling mellom menn og kvinner,
- h) respekt for utviklingsmulighetene til barn med nedsatt funksjonsevne og respekt for deres rett til å bevare sin identitet.

Det norske begrepet «universell utforming» brukes på forskjellige måter, men helt grunnleggende er det en visjon for et bedre samfunn der alle mennesker har like muligheter til deltagelse, uavhengig av egne forutsetninger. Dette er også en del av grunnlaget for Den norske kirkes visjon.

I begrepet universell utforming ligger at dette er utforming og sammensetning av et miljø slik at det i størst mulig grad kan nås, forstås og brukes av alle mennesker uavhengig av alder, størrelse, evne eller funksjonshemming. Et miljø, eller en bygning, et produkt eller en tjeneste i miljøet, bør utformes for å møte behovene til alle mennesker som ønsker å bruke det. Dette er ikke et spesielt krav til fordel for kun et mindretall av befolkningen. Det er en grunnleggende betingelse for god design.

Forskjellen mellom et miljø eller et bygg som er universelt utformet og et som bare er gjort tilgjengelig, er at det første er like brukbart for alle, mens det siste har spesielløsninger for enkelte grupper.

Det er viktig å ha gode lover og retningslinjer i bunnen, men lover er ofte bare den ytterste rammen for våre liv. Både samfunnet og kirken har etiske retningslinjer, idealer og holdninger som går langt utover lovverkene.

Paulus snakker for eksempel i Romerbrevet 12.4 om at «vi har én kropp, men mange lemmer, alle med ulike oppgaver. På samme måte er vi alle én kropp i Kristus, men hver for oss er vi hverandres lemmer.» For samfunnet og menigheten er helheten viktig. Alle betyr vi noe for hverandre, og alle har noe å bidra med i en interaksjon med fellesskapet. For at «kroppen» eller fellesskapet skal fungere, må alle inkluderes. Følgelig må vi strekke oss mot idealene og ikke stoppe ved å tilfredsstille lovverkens minstekrav.

Kirkene som samlingssted for alle

Kirkene har mange funksjoner. De er som oftest vel gjennomtenkte arkitektoniske bygg og bærere av estetiske og symbolske verdier. Som stedbundne kulturbygg er de rike på historie og formidler identitet og tilhørighet. Alle mennesker har like stor rett til å få del i alle disse verdiene, selv om tilgangen til verdiene i en del tilfeller kan by på praktiske utfordringer.

Kulturminner gir glede, opplevelse og dypere forståelse av det å være menneske, vår historie og våre tradisjoner. Vi er alle med på å definere og tolke kulturminnene. Kirkene er naturligvis også offentlige gudshus og bruksbygg, og skal derfor være åpne og tilgjengelige for alle.

Universell utforming handler om fysisk tilgjengelighet, om å kunne se, høre og delta i på linje med alle andre. Men det handler også om å forstå det man er med på og det man ser. Det er viktig at kirken arbeider aktivt med alle former for inkludering.

De fleste mennesker vil oppleve forskjellig grad av funksjonsnedsettelse. Noen bærer funksjonsnedsettelsen hele livet, andre bare i perioder. Det er viktig å være oppmerksom på at funksjonsnedsettelsen kan være både synlig og usynlig for andre, og at den kan være både fysisk, kognitiv og mental.

Tiltakene som gjøres i forbindelse med universell utforming angår ikke bare enkeltgrupper, men de er til fordel for en stor og varierende del av befolkningen. De fleste vil møte utfordringer gjennom livsløpet. Er stedet eller bygget anlagt etter prinsippene for universell utforming, vil utfordringene bli langt mindre eller forsvinne helt. For eksempel vil en trinnfri løsning være nødvendig for en person i rullestol, men den vil også gjøre det langt enklere for folk som er dårlige til bens, de med barn og barnevogner, eller for transport av tunge gjenstander.

Kulturminner handler om verdier

Universell utforming er lettest å oppnå når man planlegger et miljø eller et bygg fra grunnen av. Når man arbeider med eksisterende anlegg, særlig de som har kulturhistorisk verdi, må man fremdeles strekke seg etter de ideelle prinsippene for universell utforming. Dessverre er det ofte ikke mulig å oppfylle disse samtidig som man ivaretar de kulturhistoriske verdiene.

Kulturminner er viktige fordi de bærer verdier vi ønsker å ta vare på. De formidler historie, forståelse og ofte estetiske verdier. Dette gir oss innsikt, mening og forankrer våre liv. Vern handler i første omgang om «å ta vare på».

Likevel vet vi at både behov for kunnskap og opplevelse endres over tid. Det samme gjør krav til komfort og sikkerhet. Det forskes også på kulturminnene og deres historier, noe som gir økt kunnskap, men som også er med å endre våre holdninger til dem.

Bruken av den kirkelige kulturarven endres også, både de kirkelige handlinger og den kirkelige bruk, men også kirkene som kulturmål og kulturarenaer.

Som mye annet har verneideologier alltid vært i forandring. Den grunnleggende tesen om at «bruk er beste form for vern», har vært gjeldende i mange år. De viktige spørsmålene knyttet til vern og forvaltning gjelder derfor hvilke endringer som må til for at bygningene fortsatt skal kunne brukes og hvordan disse endringene kan gjøres uten at viktige verdier går tapt.

Ved planlegging av endringer og tilpasninger er det viktig å analysere kirkebyggets verneverdier. Siden disse kan være forskjellig fra et bygg til et annet, er det viktig å kjenne til de grunnleggende verdiene man diskuterer.

Kunnskapsverdien er forholdsvis målbar og objektiv. Denne verdien kan knyttes til kulturminnets funksjon, tekniske utforming og historie.

Kunnskapsverdien består av delverdier som håndverkshistorisk, bygningshistorisk, kulturhistorisk og arkitekturhistorisk eller stilhistorisk verdi.

Opplevelsesverdien er mer subjektiv. Vurderingen av den vil avhenge av den enkeltes preferanser, erfaringsbakgrunn og kulturelle tilhørighet.

Opplevelsesverdien består av delverdier som arkitektonisk, estetisk, eller identitetsskapende verdi, bruksverdi og miljøverdi.

Endringer man gjør i en kirke påvirker disse verdiene. Noen tiltak kan forsterke verdier, andre kan forringe. Endringer som forvansker viktige deler av historien, er alltid negativt. I en gammel kirke vil som regel de opprinnelige og de eldre delene være verdifulle, men også gode, nyere tilskudd kan ha stor verdi.

Som regel vil reversible løsninger, løsninger som kan tilbakeføres til utgangspunktet, være å foretrekke fremfor irreversible. Men dette må også veies opp mot kvaliteten på arbeidet som gjøres, varigheten av tiltaket og betydningen av det. For eksempel vil en rimelig stålrampe ofte være reversibel, men forringe opplevelsen og forståelsen av kulturminnet. Bygger man en rampe som skal stå over tid, er det viktig at man legger ned ressurser i å finne en funksjonell løsning med god design og gode materialer som spiller godt opp mot bygningens arkitektur og historie.

Valg mellom verdier

I de aller fleste tilfeller vil det være mulig å gjøre kirken mer tilgjengelig. I noen få tilfeller kan det likevel skje at kirkebyggets kulturminneverdier defineres som så store og verdifulle at hensynet til disse går utover idealet om universell utforming.

Arbeidet med å gjøre kirkene mer tilgjengelige vil hele tiden handle om å balansere flere verdsett som utløser følgende problemstilling: Alle skal ha lik tilgang til kulturminnet, men hvordan får man dette til uten å redusere kulturminnets verdier eller ødelegge det? For å sette problemstillingen på spissen: Man kan gjennom endringer for å skape bedre tilgjengelighet redusere de verdiene tilgjengeligheten skulle gi adgang til.

Problemstillingen vil ofte kreve at man tar vanskelige valg, men den vil også forutsette at man tenker åpent og konstruktivt. I den sammenheng er det viktig å huske at hovedpoenget med universell utforming ikke alene handler om at alle skal komme til over alt, men at alle skal delta, oppleve og forstå. I en kirke kan dette for eksempel bety at man velger å tilpasse liturgiens regi til rommet og ikke omvendt.

Det er viktig å finne løsninger som respekterer både mennesker og bygg. Mennesker med funksjonsnedsettelse har naturligvis like stor, eller liten, interesse for historie og estetikk som alle andre. Helt grunnleggende er det derfor å kunne se og respektere de ulike verdiene, og på dette grunnlaget definere felles mål.

Det er ofte lettere å få aksept for endringer i historiske bygg når de er gjort med estetisk og håndverksmessig høy kvalitet. I mange tilfeller kan dette handle om å vende på problemstillingene, gå nye veier, søke nye tekniske løsninger, eller gjennom diskusjoner endre noe på behovene.

Tilgjengelighetstiltak gjør ofte byggene mer brukervennlige for langt flere enn de enkeltgruppene man først tenkte på. I et slikt perspektiv er det lettere å akseptere at de gode kvalitetsløsningene kan koste. Disse står seg ofte også langt bedre over tid og viser at man ønsker det beste både for brukerne og for kulturminnene.

2. Forskjellige utfordringer ved tilgjengelighetsbehov

Det finnes mange typer funksjonsnedsettelse. Noen er mer sjeldne enn andre, og noen mennesker har flere på samme tid. De funksjonsnedsettelsene som oftest blir utfordret i møtet med kirker og kirkesteder, er allergi, bevegelse, hørsel, lesing og skriving, syn og mentale forhold. Det er viktig å merke seg at den enes tilgjengelighetsbehov kan kreve tiltak som kan skape problemer for folk med andre behov. En rampe bygget for bevegelseshemmede kan for eksempel være et snublepunkt for blinde. I arbeidet med tilrettelegging må det derfor ofte gjøres avveininger.

- **Astma og allergi**

Rundt 1,4 millioner nordmenn har astma, allergi eller eksem. Allergi kommer av at kroppens immunforsvar reagerer på stoffer som i utgangspunktet er ufarlige.

Stoffet som fremkaller en allergisk reaksjon, kaller vi et allergen. Det kan være pollen, pelsdyr, insekter, mat, legemidler, muggsopp, metaller og ulike typer kjemikalier. Symptomer på allergi kan variere fra helt milde til svært alvorlige, og varierer etter typen allergi og fra person til person.

I møte med kirkene kan allergikere oppleve problemer både utendørs og innendørs.

Generelle tiltak:

- God luftkvalitet er helt sentralt. Unngå derfor røyking også utendørs.
- Brennende lys hører med ved en kirkelig handling, men bruk kvalitetslys, og unngå unødvendig bruk av stearinlys. Ikke blås ut brennende lys, men slukk med klemme eller hette. Da unngår man en del forurensende partikler.
- Sørg for godt renhold med moderne rengjøringsmetoder.
- Velg allergivennlige blomster og grønne planter til innendørs bruk. Utendørs bør man unngå bjørk og hassel, og heller bruke rogn og lønn.
- Pelsdyr, unntatt førerhunder, bør ikke tas med inn i kirken.
- Oppvarmingen påvirker inneklimate. Den ideelle stabile romtemperaturen er mellom 20–22 grader. Dette kan imidlertid komme i konflikt med andre hensyn, så oppvarmingsregimet må bestemmes utfra en helhetlig vurdering i det enkelte bygg.
- For å hindre smuss og fukt fra å komme inn, bør det være fast underlag utenfor kirkens inngangsparti. En nedfelt rist kan også fange opp mye smuss.
- Utbedre eventuelle fuktskader og muggangrep umiddelbart.
- Unngå teppegulv. Velg glatte gulvmaterialer som er lette å rengjøre.
- Installer ventilasjonssystemer.
- Ved nybygg og vedlikehold bør det tas hensyn til allergikere når man velger produkter og materialer.
- Tilby allergivennlige alternativer til kirkekaffen. Sørg for at disse merkes og står for seg selv, og at de har eget serveringsbestikk.

- Begrens produkter som lukter sterkt. Unngå duftlys, luktskjulere på toalett og lignende, og oppfordre ansatte og frivillige til å unngå parfyme.

- **Bevegelse**

Nedsatt bevegelsesevne gjelder personer som har begrenset eller ingen funksjon i ben, armer og/eller hender. Personer med nedsatt bevegelsesevne bruker ofte rullestol, rullator, krykker eller stokk som hjelpemiddel. Spesielt rullestoler og rullatorer er plasskrevende og krever ekstra tilrettelegging.

Generelle tiltak utendørs:

- Reservert parkeringsplass i nærheten av kirkens hovedinngang.
- Fast dekke og begrenset helling mellom parkeringsplass og inngang.
- Godt vedlikehold av uteområdet gjennom hele året.
- Skilt i lese høyde for både gående og sittende.
- Rekkverk og håndløpere ved utvendige trapper og ramper.
- Trinnfritt inngangsparti.
- Horisontalt plan foran inngangsdører for å gi manøvreringsrom for rullestol.
- Enkel betjening av dører, gjerne med automatisk døråpner.

Generelle tiltak innendørs:

- Enkel betjening av dører, gjerne med automatisk døråpner.
- Sklisikre gulv.
- Ingen terskler, eventuelt avfasede terskler med en høyde på maksimalt 2,5 cm.
- Åpne passasjer på minst 86 cm nettobredde.
- Tilstrekkelige snuarealer for rullestoler.
- Rekkverk ved trapper og ramper.
- Toalett som er dimensjonert for rullestolbrukere i rimelig nærhet av felleslokaler.

- **Hørsel**

Hver femte person har hørselsutfordringer. Redusert hørsel kan være medfødt eller det kan komme av sykdom, skade eller alder. Å høre dårlig gjør det vanskeligere å oppfatte informasjon. Derfor opplever mange med hørselsutfordringer at kommunikasjon kan være vanskelig.

I mange kirker kan romklang gjøre det vanskelig å oppfatte det som blir sagt. Det er derfor viktig å gjøre tilpasninger slik at akustikken bedres.

Generelle tiltak:

- All informasjon bør være tilgjengelig skriftlig.
- Det viktigste er god lyd og teleslynge.

- Informer om at det er teleslynge i kirken. Ha oppslag om dette både ved inngangen og på kirkens nettsider.
- De som arbeider i kirken, bør også fortelle om det er teleslynge eller annet lyd- og taleoverføringsutstyr i kirken og om det er noen spesielle steder man bør sitte for at teleslyngen fungerer.
- For personer med hørselsutfordringer er det viktig at man snakker klart og tydelig og ser på den man snakker med.
- Den som snakker eller synger, må ha et bevisst forhold til mikrofonbruk. Pass på at mikrofonen ikke er rett foran munnen til den som snakker, slik at de med hørselsutfordringer også kan lese på leppene.
- Sørg for god belysning av den som snakker, og unngå motlys.
- God lyd betyr både at det er god akustikk, minimal bakgrunnsstøy og høyttalere. Det er viktig at lyden fordeles jevnt i rommet, slik at både den som sitter nærmest og den som sitter lengst unna den som taler i mikrofonen får like god lyd (ofte kalt lydutjevningssystem). Dette er til stor hjelp for personer med hørselsutfordringer, men gir bedre taleforståelse for alle.
- Appen iKirken, gjør det mulig å følge gudstjenesten på mobilen. Dette er en god måte å gjøre innholdet i gudstjenesten tilgjengelig. Et alternativ er å ha informasjon på storskjerm i løpet av gudstjenesten.
- Enkelte med hørselsutfordringer har behov for tegnspråktolk eller skrivetolk. De fleste som har behov for tolk, bestiller dette selv. [Les mer på Navs nettsider](#) .
- Nye bygg må følge TEK 17, hvor det i § 13-6. Lyd og vibrasjoner (4) står om lyd- og taleoverføringsutstyr.
- Brannalarmer kan være vanskelig å høre for personer med hørselsutfordringer. Derfor bør det også være optisk varsling av brann.

• Lesing og skriving

Lese- og skriveproblemer kan blant annet skyldes dysleksi eller problemer med syn eller hørsel. Konsekvensene blir ofte dårlig utviklet leseteknikk og problemer med å få tak i meningsinnholdet i ordene slik at lesingen blir slitsom og konsentrasjonskrevende. Mange vil ha behov for kompensering gjennom lyd og ulike former for visualisering for å få utbytte av skriftlig informasjon. Dette kan også være til hjelp for personer med begrensede kunnskaper i norsk.

Generelle tiltak:

- Gi tilfredsstillende muntlig informasjon.
- Lettlest skriftlig materiell, skrevet i Arial eller Verdana (pkt. 12 – 14 med stor linjeavstand) på nøytral bakgrunn med kontrasterende farger.
- Alternativer som erstatter skriftlig materiell, kan for eksempel være lyd og/eller elektroniske utgaver.
- Bruk symboler i tillegg til tekst.

• Syn

Synshemming er en fellesbetegnelse for ulik grad av nedsatt syn og blindhet. Mange med synshemming er født med den. Andre har fått en synshemming på grunn av sykdommer som grå stær (katarakt). Mer enn 320 000 personer i Norge lever med en

synshemming. Av dem er det nesten 9300 personer som er helt blinde eller praktisk blinde. Mange synshemmede kan se noe, og kan bruke synsresten til å orientere seg.

Noen svaksynte kan lese stor skrift, mens andre er avhengige av punktskrift, informasjon gjennom lyd eller i elektronisk utgave. Synshemmede har ofte problemer med å orientere seg i omgivelsene. Det er derfor viktig at omgivelsene er enkelt og konsekvent utformet.

Rundt åtti prosent av sanseintrykkene til en seende kommer fra synet. En person som er født blind kan ofte lettere forstå og tolke verden rundt seg enn en som er blitt blind som voksen. De fleste blinde bruker lyd til å kompensere. God lyd er derfor ekstra viktig.

Også mennesker med dysleksi, lærevansker eller andre kognitive utfordringer kan ha behov for tilrettelegging. Tilrettelegging for blinde er i mange tilfeller også bra for disse gruppene.

Faste kirkegjengere som har en synshemming, vil ofte være trygge på rommet. De vet hvor de skal gå og hvor ting er. Synshemmede som er sporadisk innom kirka, for eksempel i forbindelse med dåp eller vielse, vil ikke kunne orientere seg like lett. Det er derfor viktig at menigheten legger til rette for synshemmede.

Generelle tiltak:

- Ha universelt utformet informasjon om tilrettelegging på kirkens nettside og informasjonstavler.
- Sørg for god belysning på parkeringsplassen og veien inn mot kirkebygget, i våpenhuset og inne i kirkerommet. Sentrale steder kan merkes særskilt.
- Ha tydelige ledelinjer både utenfor og inne i kirken. Det kan for eksempel være taktile stier i dekket utenfor, ledelister i gulvet eller tydelige rekkverk som viser veien.
- Unngå motlys eller reflekser.
- Merk trappenese med kontrast.
- Pass på at ting har fast plass, og at det er orden i kirkerommet.
- Ha agendaen tilgjengelig for synshemmede. Bruker dere iKirken-appen fra Labora, kan synshemmede bruke den med sitt foretrukne hjelpemiddel.
- Del ut salmebøker og agenda med punktskrift ved inngangen.
- Pass på at det er god lyd. Minimer gjenklang i rommet og sørg for god akustikk.
- Gi god mulighet til å forstå kirkerommet. Faste kirkegjengere bør for eksempel få en synstolket omvisning i kirka. Fortell om kirkens arkitektur og hvordan bygget ser ut, og opplev kirkekunsten med ord og hender.
- Enkel og konsekvent utforming av omgivelsene både utendørs og innendørs.
- Tydelige farger og kontraster.
- Materialbruk med ulik struktur.

- Håndlist i trapper.

- **Nedsatte kognitive funksjoner**

Utviklingshemming er et samlebegrep for flere ulike tilstander eller diagnoser. Disse kan skyldes kromosomfeil, infeksjoner hos mor under svangerskapet, fødselsskader, eller andre skader og sykdommer tidlig i livet.

Felles for personer med utviklingshemming er nedsatte kognitive funksjoner, som gjør at evnen til å lære og til å klare seg i samfunnet er redusert. Personer med utviklingshemming vil derfor trenge ulik grad av støtte og tilrettelegging gjennom livet.

Begrepet utviklingshemmede beskriver personer med mange ulike typer og grader av funksjonshemming. Hovedproblemet er ofte knyttet til evnen til å forstå og bearbeide inntrykk. Utviklingshemmede tenker ofte svært konkret. Det er derfor viktig at omgivelsene er enkle å oppfatte og har lett gjenkjennelig utforming.

Generelle tiltak:

- Oversiktlige omgivelser som gjør det lett å orientere seg.
- Skilt med tydelige symboler.
- Muntlig informasjon og praktiske opplysninger.
- Lettlest skriftlig materiale.
- Forutsigbarhet i samhandlingen gjennom blant annet informasjon, forklaring og demonstrasjon.
- Mulighet for avskjerming og hvile.

3. Hvordan arbeide med universell utforming i kirkebygg

Ansvar for universell utforming ligger hos hele menigheten. Når det gjelder økonomi og prosesser knyttet til fysiske endringer av kirkebygget og kirkerommet, ligger ansvaret hos kirkelig fellesråd og kirkevergen.

Informasjon og helhetstenking

For mange vil et kirkebesøk begynne med innhenting av informasjon før de reiser hjemmefra, noe som i de fleste tilfeller betyr menighetens nettsider. Nettsidene må derfor være tilgjengelige for alle.

På nettsidene må det ligge god informasjon ikke bare om selve arrangementene, men også om hvordan man kommer seg til kirkestedet, hvor man kan bli satt av eller parkere, hvordan man beveger seg for å få deltatt på det man ønsker, hvor man finner ulike fasiliteter og hjelpemidler, hva man kan forvente i møte med de som er ansvarlige for arrangementet, hvor man kan sitte og bevege seg.

Å bli møtt på en god måte og å motta relevant og nødvendig informasjon når man trenger det, skaper trygghet allerede før ankomst til kirken.

Helhetstenkingen handler også om vedlikehold og snømåking, om opplæring av kirkeverter, kirketjener/ vaktmester og ikke minst liturg og andre medvirkende.

Ved bygging av nye bygg

Ved bygging av nye bygg, enten det er en kirke eller andre bygninger, må man ta utgangspunkt i Plan og bygningsloven og byggeteknisk forskrift, nå TEK17. Regelverket stiller minimumskrav, og gir som sådan ikke nødvendigvis alltid de beste løsningene. Arbeidet med universell utforming må ha mennesket, og ikke regelverket, i fokus. Lover og regler er bare nødvendige utgangspunkt.

For den lokale kirken holder det naturligvis ikke å få de tekniske sidene på plass. Møter med mennesker handler om holdninger, kunnskap og en helhetstenking. Et arrangement eller en liturgi blir vellykket først når de som er med, enten som aktører eller besøkende, opplever det slik.

I en eksisterende kirke gjelder de samme utfordringene og prinsippene som i en ny kirke, men man kan lett møte utfordringer når man skal finne gode løsninger. Ved større ombygginger, vil kravene fra byggeteknisk forskrift slå inn.

I mange tilfeller er det ikke noe stort problem å gjøre en eksisterende kirke universelt utformet, men en del kirker og andre kulturhistorisk interessante bygg har kvaliteter som oppleves som attraktive. Derfor må de endres med varsomhet. En hardhendt ombygging vil lett redusere de verdiene som gjør kirken attraktiv.

- **Forslag til hvordan man skal gå fram**

Kartlegging

Det er naturlig å begynne med å kartlegge situasjonen, ambisjonene og behovene så godt som mulig.

Universell utforming tar utgangspunkt i det mangfoldige begrepet «brukerne». Dette betyr både alle de som besøker stedet og bygget, og de som arbeider der.

Kartleggingen handler om å finne hvilke endringer som bør gjøres med sted og bygninger for at brukerne skal kunne oppleve og bruke disse på en best mulig måte ut fra sine forutsetninger.

Bred dialog

Universell utforming av et kirkested eller et kirkebygg har et mål som ligger et stykke utover de fysiske endringene. Det handler om inkludering og deltagelse, det handler om kirkens etos. Det er viktig at de som er med i prosessen har en felles forståelse av dette.

Første punkt handler derfor om å skape en bred deltagelse i prosessen. Nedsett gjerne en referansegruppe eller en arbeidsgruppe. Man trenger folk med ulik kompetanse, brukere av alle slag og med ulike utfordringer, folk med kunnskap om stedet og byggets arkitektur og historie, og de som kjenner «livet i kirken». Alle kommuner er pålagt å ha et råd for personer med nedsatt funksjonsevne hvor man kan hente hjelp.

Er kirken eller stedet vernet, er det viktig at verneverdiene blir tydelige, og at man forholder seg til de vernejuridiske rammene. Verneverdier defineres ikke bare av profesjonelle antikvarer, men også av de som bruker eller besøker stedet.

Neste fase handler om å kartlegge behovene som de ulike brukerne har i møte med sted og bygg. Det finnes en serie sjekklister man kan tilpasse til eget bruk. De ulike brukergruppene vil ha forskjellige behov. Slike lister bør derfor brukes med smidighet. Fasiten ligger i brukernes opplevelse av tilgjengeligheten.

En bevegelsehemmet vil lettest se hvor man ikke kommer rundt, opp eller inn. En synshemmet vil selv best definere hva denne trenger av ledelinjer, belysning, informasjon og konkrete hjelpemidler. Samtidig er det viktig å vite at den enkeltes opplevelse og behov er subjektive og må veies opp mot de andres.

Definer tiltakene

Hvilke alternativer finnes? Noen ganger holder det å gå ett skritt tilbake for å finne alternative måter å gjøre ting på, som ikke stenger noen ute. Andre ganger finnes det hjelpemidler som for eksempel hindrer motlys, eller forenkler overganger fra ett nivå til et annet. I andre tilfeller må man gjøre bygningsmessige endringer.

- **Antikvarenes prinsipper ved endringer**

Følgende antikvariske prinsipper kan forenkle planleggingen.

Historie

En antikvarisk analyse tar utgangspunkt i historien. Alle steder og bygg har en historie som i ulik grad finnes i sted og anlegg. Noen historiske lag, eller perioder, blir sett på som viktigere enn andre, men disse henger ikke alltid sammen med alder. Hvilken historie fortelles og skal formidles? Hvilke endringer er gjort tidligere, og hvor vesentlige er disse i dag? Mye av historien finnes i det fysiske bygget og anlegget, men kan være tildekket eller på andre måter usynlig. Gamle fotografier, tegninger og oppmålinger kan være til hjelp i analysen.

Reversibilitet

At noe kan tilbakestilles, er reversibelt, er et mye brukt antikvarisk prinsipp. Man kan gjøre om igjen noe som man senere finner bedre løsninger på, eller hvis behovet blir borte. Dette må imidlertid ikke forveksles med midlertidighet i betydningen billige eller lettvinne løsninger.

Kvalitet

Endringer som utføres med kvalitet i design og materialer viser respekt både for kulturminnet og for den som har behov for endringene. God design kan dessuten tilføre kulturminnet kvaliteter.

Lesbarhet

Man «leser» et kulturminne ved å kunne se de historiske lagene, det vil si å skille de ulike periodene og behovene. Når noe gjøres, skal dette være lesbart. Lesbarhet eller tydelighet må imidlertid ikke forveksles med for markerte eller skjemmende kontraster.

Bærekraft

Bærekraft kan handle om kvalitet og løsninger som er holdbare over tid.

Tilføyelse

Det er bedre å legge til enn å fjerne. Tilføyelser tar hensyn til både historiefortelling, lesbarhet og reversibilitet.

- **Søknad**

Den formelle prosessen er en avgjørende del av arbeidet med universell utforming. Selve søknadsprosessen er prinsipielt den samme som for andre arbeider på kirkebygg og gravplasser. Få fysiske endringer kan gjøres uten kontakt med og godkjenning av offentlige myndigheter.

Forvaltningen av kirkelig kulturarv har imidlertid blitt stadig mer komplisert. Det er derfor viktig å klargjøre hvilke myndigheter som skal inn i hvilken type saker.

Kirkebyggets juridiske vernestatus vil påvirke endringenes mulige omfang, hvilke lovverk som er relevante og hvilke myndigheter som eventuelt må godkjenne et tiltak. Lovverkene er forklart i en egen del i denne veilederen.

Alle større bygningsmessige og interiørmessige endringer på kirker krever vedtak av biskopen etter kirkeordningen.

Er det en fredet kirke, skal også Riksantikvaren fatte vedtak etter kulturminneloven. Kirker som er fra middelalderen, dvs. før 1537, og de som er oppført mellom 1537 og 1649, er fredet etter kulturminneloven. Det samme gjelder kirker som er fredet ved enkeltvedtak. Alle disse kirkene skal derfor behandles etter både kulturminneloven og kirkeordningen.

Er kirken listeført, har Riksantikvaren en rådgivende rolle. Dette gjelder alle kirker bygget mellom 1650 og 1850, og et utvalg av kirker bygget etter 1850. Tiltak på disse skal godkjennes av biskopen etter kirkeordningen.

Kirker som er bygget etter 1850 og ikke er listeførte, forvaltes under kirkeordningen. Tiltak på disse skal godkjennes av biskopen som kan bruke fylkeskommunale vernemyndigheter og Kirkerådets kirkebyggrådgiver som faglige rådgivere.

Fylkeskommunen har antikvarisk ansvar for kirkenes omgivelser. Skal det gjøres tiltak i grunnen utenfor kirkebygget der det er middelaldergrunn, skal fylkeskommunen vurdere og eventuelt fatte vedtak etter kulturminneloven. Hvis det er gravplass på stedet, skal statsforvalteren også vurdere og fatte vedtak.

Utarbeid søknad med prosjektbeskrivelse

Utarbeid en søknad med prosjektbeskrivelse som beskriver dagens tilgjengelighetssituasjon, gjerne med fotografier, forslag til tiltak (gjerne flere begrunnede alternativer), tegninger, omfang, tidsbruk og budsjett. Bruk referansegruppen eller arbeidsgruppen aktivt i dette arbeidet.

Kommuniser med vernemyndighetene

Kommuniser med vernemyndighetene og biskopens kontor under prosjekteringsprosessen. Dette vil ikke nødvendigvis forenkle prosessen, men det kan gjøre den mer effektiv og samtidig senke kostnadene. Gjennom dialog kan man finne ut hvilke tiltak det er mulig å gjennomføre, i lys av juridisk vernestatus avklare på et tidlig tidspunkt. Dette klargjør handlingsrommet og hva man eventuelt må søke om dispensasjon for. I mange tilfeller vil vernemyndighetene ha nyttige erfaringer fra lignende saker.

Send søknad

Send søknad med prosjektbeskrivelse til den rette søknadsinstansen og følg opp saken.

- **Etter tiltaket**

Husk at arbeidet med universell utforming springer ut fra en visjon. Arbeidet med universell utforming fortsetter derfor etter at tiltakene er utført.

Vurder hvordan de nye løsningene fungerer.

Vurder endringene som er gjort. Dette gir en mulighet til å høste erfaringer og utvikle nye løsninger i den videre tilgjengeliggjøringen av kirkebygget.

Regelmessig vedlikehold og ettersyn

Noen løsninger og utstyr brukes hele tiden, mens andre benyttes sjeldnere. Alle løsninger og utstyr må uansett fungere til enhver tid. Hold løsningene ved like og før ettersyn med jevne mellomrom. Utarbeid en liste med sjekkpunkter og gjennomgå listen på fastsatte tidspunkter.

Opplæring av nyansatte

Kontinuitet i arbeid og rutiner er vesentlig. Nyansatte må derfor føres inn i rutinene og tankegangen som ligger til grunn for dem.

Følg med på utviklingen av feltet universell utforming

Nye løsninger og produkter åpner for nye muligheter og bidrar til å bedre både funksjon og estetikk.

4. Konkrete råd og mulige løsninger

Det er mye å hente ved å lytte til andres råd og vurdere deres løsninger. Denne ressursen inneholder gode råd og eksempler hentet fra inn og utland. Navn på kirker og steder er med hensikt ikke oppgitt.

- **Før kirkebesøket**

Kirkebesøket begynner allerede før man drar hjemmefra. Det å på forhånd vite i hvor stor grad kirken er tilrettelagt, øker i seg selv tilgjengeligheten. Det handler om å kunne gjøre både adkomst til og bruk av kirken så forutsigbar som mulig. Jo mer besøkeren vet om tilgjengeligheten før besøket, jo mer selvstendig kan vedkommende fungere i bruken av kirken.

Det handler også om å bevisstgjøre staben på hvordan de skal møte den enkelte. Det gir trygghet for de som har spesielle behov å vite at de ansatte har relevant kompetanse.

Forberedelsen til kirkebesøket bør starte via menighetens egen nettside. Nettsiden skal være universelt utformet. Det innebærer konkrete krav til skriftstørrelse, kontrast og lignende, men minst like viktig er det at sidens innhold har en tydelig oppbygning., men definerte overskrifter og logisk rekkefølge på elementene.

På nettsiden bør det blant annet finnes:

- Navn og telefonnummer på kontaktperson som kan kontaktes i forkant av kirkebesøket i forbindelse med spesielle behov.
- Beskrivelse av området rundt kirken.
- Beskrivelse av parkeringsplassen med presisering av handikapparkering.
- Beskrivelse av hvordan man kommer seg fra parkeringsplassen til hovedinngangen og/eller en annen trinnfri inngang.
- Oversikt over kirken innvendig, gjerne med kart eller annen beskrivelse av romfordeling og annen relevant informasjon.
- Informasjon om det er tilrettelagt plass for rullestol, gåstol, barnevogner osv. i selve kirkerommet.
- Informasjon om kirken rommer et handikaptaolett og eventuelt hvor.
- Informasjon om det er installert teleslynge i kirkerommet og eventuelt hvor.
- Informasjon om dagens gudstjeneste med mulighet til utskrift av salmer på blindeskrift.

- **På kirkebakken og gravplassen – uteområde og parkering**

Uteområdet bør være enkelt og oversiktlig utformet slik at man lett kan orientere seg, uansett lysforhold og vær. Ledende linjer i terrenget, som for eksempel sammenhengende kantsteiner mellom gressplen og gangsti, er viktig. Det samme er en generelt god belysning både på parkeringsplassen, langs gangstiene og ved kirkens innganger.

Trapper og dører ved inngangene bør markeres, gjerne med ekstra belysning, markering i terrenget før eller på trappen. Lett lesbare skilt som indikerer inngangene, er også viktig. Uteområdet nær inngangen bør ha allergivennlige planter slik at det er minst mulig pollen i luften. Hvis man på sommerstid unngår å klippe plenen rett før et arrangement, bidrar man også til å gjøre luften lettere å puste i.

Uteområdet, spesielt veien mellom parkeringsplassen og kirkedøren, bør ha så fast og jevn overflate som mulig slik at man lett kan komme frem. Fra et antikvarisk ståsted vil det alltid være et mål å etablere en overflate som det er tradisjon for eller som harmonerer med den som allerede er der.

I byer har det vært relativt vanlig med brostein, mens det rundt bygdekirkene har vært mer vanlig med gressbakke. Alle steder har det vært brukt hardpakket grus. Det finnes for eksempel flatskårne brosteiner som opprettholder brosteinskarakteren samtidig som den gjør det behagelig for rullestoler, vogner og rullatorer. Gressmatter kan forsterkes slik at de blir faste å kjøre på. Hovedmålet er et dekke med tilstrekkelig fasthet, som er tilpasset stedets karakter.

BILDE: Her er det fylt opp med hardpakket grus for å unngå en rampe. Kirkens steinsokkel er mer robust når det gjelder fuktproblemer. Foto: Oddbjørn Sørmoen

Godt vedlikehold av uteområdet, som fjerning av løv om høsten, og snørydding om vinteren, er viktig for fremkommeligheten.

Bevegelseshemmede har behov for å kunne parkere i nærheten av inngangen til kirken. En reservert parkeringsplass, helst på 4,5 x 6 meter, må være merket og kun brukes til sitt formål. Det må være enkelt å komme seg fra bilen til kirken. Hvis en rullestolbruker ikke kjører bil selv, bør det være mulig for bilen som vedkommende ankommer i å kjøre nært inntil inngangen.

Inn i kirken

Hovedregelen er at alle, uansett funksjonsutfordringer, skal komme inn i kirken gjennom samme inngang. I de fleste tilfeller betyr dette kirkens hovedinngang i vest.

Kirker er tradisjonelt plassert på høyder for å synes i landskapet, og nesten alle har en trapp. En av trappens praktiske funksjoner er å holde inngangspartiet adskilt fra bakkenivået for å beskytte mot vann, regn og snø, mens trappens estetiske og arkitektoniske funksjon kan være å understreke kirken som en synlig og høyreist bygning.

Hvis trappen er lav, er det naturlig å forsøke å heve terrenget, eller legge en rampe opp til inngangsnivået. Er trappen så høy at det ikke lar seg gjøre, vil løsningen ofte bli å etablere en trinnfri inngang et annet sted på bygget. Er det ikke mulig å komme inn samme hoveddør fra utsiden, er det nest beste i alle fall å komme inn i kirkerommet gjennom samme dør. I så fall må noen komme inn i våpenhuset gjennom en sidedør, dit rampen eller heisen leder. I noen tilfeller blir løsningen med «sidedøren» så god at den blir en likeordnet inngang. Poenget med universell utforming er mest mulig likhet uten spesielløsninger.

BILDE: Ved å heve terrenget har man her fått en trinnfri inngang uten rampe. Nivået utenfor døren må være så stort at rullestolen kan manøvreres uten å skli bakover.

Det er positivt at dekket er fast, men for knudrete brostein kan være problematisk for rullestolbrukere. Foto: Oddbjørn Sørmoen

Det er også prinsipielt mulig å gjøre om en sidedør til hovedinngang. Mange kirker har allerede hovedinngangen på siden av kirken og ikke i tårnfoten. Videre handler dette om regien på det som skjer. Ved for eksempel et bryllup eller en begravelse er det fullt mulig at alle bruker samme sideinngang, hvis man ikke har lik mulighet for inngang i hoveddøren.

Dører som skal benyttes av noen med en funksjonsnedsettelse må også kunne åpnes med begrenset armkraft, sittende i en rullestol. Dette betyr i praksis at døren må være utstyrt med en døråpner som er lett og enkel å bruke.

Hevet terreng

I tilfeller der trappen er relativt lav, kan det å heve terrenget for å få trinnfri inngang være en enkel løsning. Dette gjøres ved enten å fylle opp slik at trappen dekkes med masse eller at trappen også fjernes helt.

Høydeforskjellen som trappen forserer, er imidlertid nesten alltid det som gjør at fukt holdes borte fra inngangspartiet. For å sørge for at vann og snø ikke får direkte kontakt med bygningen og skaper fukt- og råteproblemer, er det viktig å etablere avrenning mellom kirkeveggen og forhøyningen. Derfor må det lages en overgang mellom det hevede terrenget og inngangen slik at det ikke er direkte kontakt mellom vegg og oppfylt masse.

BILDE: Det er viktig å etablere en effektiv avrenning mellom forhøyningen og kirkeveggen. Vann, snø og is som legger seg inntil treverk, forårsaker lett råte. Foto: Oddbjørn Sørmoen

Terrenghevingen utenfor døren må være så stor at den tillater en god bevegelsesradius, og avrenningen må være merket eller sikret slik at ingen snubler i den.

Store og tunge dører bør utstyres med en elektrisk døråpner som kan betjenes fra rullestolen.

- Ramper ved lave trapper

BILDE: En ny trapp og rampe er etablert for å skape en trinnfri hovedinngang. Trappen er trukket fram for at det skal bli plass til rampen, og for at en rullestol skal kunne manøvrere sikkert foran døren. Rampens form og materiale gjør at den blir en forholdsvis diskret tilføyelse til kirkebygget. Foto: Hege Eilertsen, Riksantikvaren

*BILDE: Her har dimensjonene gjort det mulig å felle inn rampen i en stor, ny trapp.
Foto: Oddbjørn Sørmoen*

*BILDE: Innfelt rampe i en stor, ny trapp.
Foto: Oddbjørn Sørmoen*

- **Ramper ved høye trapper**

Selv om hovedprinsippet er at alle skal komme inn kirkens hovedinngang, vil det på kirker med høye trapper og smale innganger ofte være vanskelig å imøtekomme dette. Rampen blir lett veldig lang og krevende å forsere, og i tillegg estetisk inngripende. I tilfeller hvor arkitekturen hindrer en løsning ved hovedinngangen, vil det være et godt alternativ å bygge rampe ved en sideinngang. Det beste er om denne fører inn i våpenhuset, og dermed nær hovedinngangen til selve kirkerommet. Uansett er det viktig at inngangene blir tydelig merket, gjerne i form av god belysning, ledende elementer og enkel informasjon.

BILDE: Denne kirken ligger i et hellende terreng. Man har valgt å utnytte hellingen til å korte ned rampens lengde. Inngangspartiet, som ligger på kirkens langside er gjort så stort og monumentalt at mange bruker den som «hovedinngang».

Foto: Oddbjørn Sørmoen

BILDE: Her har man valgt å legge rampen til sideinngangen og ikke hovedinngangen, trolig for å unngå at rampen stikker for langt utenfor bygningskroppen ved hovedinngangen.

- **Heiser og løftebrett**

Når forskjellene mellom marknivå og gulvnivå er store, vil rampene kunne bli uforholdsmessig lange. Dermed vil de kunne virke upraktiske og påvirke opplevelsen av sted og arkitektur på en negativ måte. I slike tilfeller vil det være aktuelt å vurdere bruk av heis eller løftebrett. Det finnes mange typer heis og løftebrett, som kan tilpasses steder med svært forskjellige forutsetninger.

I kaldt og fuktig klima kan drift og vedlikehold av utendørsheiser være et problem. Dette kan løses ved å etablere trinnfri inngang ved en sidedør, med heis eller løftebrett umiddelbart innenfor døren. Løsningen er prinsipielt ikke like god som å komme inn samme dør utenfra, men leder brettet eller heisen inn i våpenhuset, kommer man likevel inn i kirkerommet gjennom samme dør.

Det er viktig at god belysning og informasjonsskilt med tekst og/eller symbol gjør det lett å finne inngangen.

BILDE: I dette eksempelet har man laget en ny trinnfri inngang gjennom en sidedør i tårnfoten, godt tilpasset arkitekturen. på innsiden er den ene av to trapper til galleriet fjernet for å gi plass til løftebrettet. foto: Oddbjørn Sørmoen, Riksantikvaren

BILDE: Fra døråpningen kjører man rett inn på et løftebrett. To dørklaffer som åpnes og lukkes automatisk, hindrer at rullestolen ruller utenfor løftebrettet. Løftebrettet heves deretter ca én meter opp til samme nivå som våpenhuset. Et nytt vindu er satt inn over døren. Vinduet erstatter tomrommet etter en tidligere dørs øverste del, samtidig som det gir dagslys inne. Foto: Oddbjørn Sørmoen, Riksantikvaren.

BILDE: Å lage tilpasninger for bedring av tilgjengelighet er ofte «det muligens kunst». Her er en situasjon der en rampe ville vært praktisk umulig. Et innendørs, frostsikkert løftebrett er lagt bak døren til høyre for trappen. Foto: Oddbjørn Sørmoen

BILDE: Her er et utvendig løftebrettet skjult bak en mur med tilnærmet samme farge som kirkens egen sokkel. Klimaet gjør det mulig å montere dette på utsiden av kirken. Foto: Oddbjørn Sørmoen

BILDE: Dette er samme situasjon som på foregående bilde, men viser tydeligere den praktiske innretningen. Foto: Oddbjørn Sørmoen

- **Inne i kirken**

Det er viktig å kunne orientere seg i kirkerommet uten å måtte bevege seg for mye rundt. Det er derfor en fordel om det allerede i våpenhuset finnes en plantegning som viser kirkens romfordeling, sitteplasser innrettet for bevegelseshemmede og eventuelle andre tilpasninger, og hvor man finner toalett.

Generelt god belysning er en forutsetning for synshemmede. Fargekontraster, kirkerommets benkerader, samt tepper og løpere av god kvalitet fungerer ofte som ledelinjer for blinde og svaksynte.

Godt vedlikehold og renhold er vesentlig. Regelmessig vedlikehold forebygger ikke bare fukt- og råteskader, men renhold med parfymenøytrale produkter bidrar også til et godt inn klima.

Under seremonier er det viktig at teknisk utstyr, som mikrofon eller teleslynge er testet, påsatt og i bruk. Prekener og opplesninger må formidles med god stemmebruk, fra en plass i kirkerommet som er synlig for de fleste. Salmebøker med stor skrift bør være tilgjengelig. Salmer som skal synges, kan også vurderes vist på skjerm med stor skrift, men skjerm vil ikke alltid kunne leses av svaksynte. For mange vil det også være nyttig å vite på forhånd hvilke salmer som skal synges.

Terskler

For alle som er avhengig av hjul for å komme seg rundt, kan terskler være en utfordring. De fleste eldre kirker har terskler mellom rommene som ikke kan fjernes. I tillegg til at tersklene ofte er en del av konstruksjonen som holder dørrammen sammen, er de gjerne en viktig del av en verneverdig dør.

BILDE: I mange tilfeller kan tersklene mellom våpenhuset og kirkerommet forseres ved at man etablerer kiler på hver side, slik at terskelen i praksis blir trinnfri. Foto: Oddbjørn Sørmoen

Plassering i kirkerommet

Det er ikke likegyldig hvor i rommet man sitter. Noen plasser gir bedre innsyn til koret, noen er mer diskrete, noen plasser har akustiske fordeler og noen plasser brukes sjelden når kirken ikke er full.

Det vil alltid være en diskusjon om det er best å ha benker eller stoler i kirken. Stoler gir større fleksibilitet fordi de lettere kan flyttes og tilpasses ulik bruk av kirkerommet. Men for mange, ikke minst blinde og svaksynte, er nettopp forutsigbarhet og fasthet i møbleringen en stor fordel. For blinde og svaksynte har benkevanger en tilleggsfunksjon som ledelinje. Ved evakuering gir benker eller stoler festet til hverandre en større sikkerhet.

Benker

Faste benker skaper ofte problemer for de som er avhengig av barnevogn, rullestol, gåstol eller rullator. Den som ikke kommer inn i benkeradene blir ofte sittende «på utstilling» i midtgangen, og får en opplevelse av å være utenfor fellesskapet. En rullestol plassert i midtgangen blir dessuten lett i veien for bevegelsene i kirkerommet, og er en hindring ved rømming.

I forsøket på å tilrettelegge for sitteplasser for alle, er det viktig å skape rom for bevegelsehemmede som passer med forskjellige handlinger og arkitektoniske punkter i rommet. Ved en begravelse er det vanlig at de pårørende sitter i de fremste radene, mens benkeradene litt lengre bak i rommet ofte blir mer brukt under en vanlig gudstjeneste.

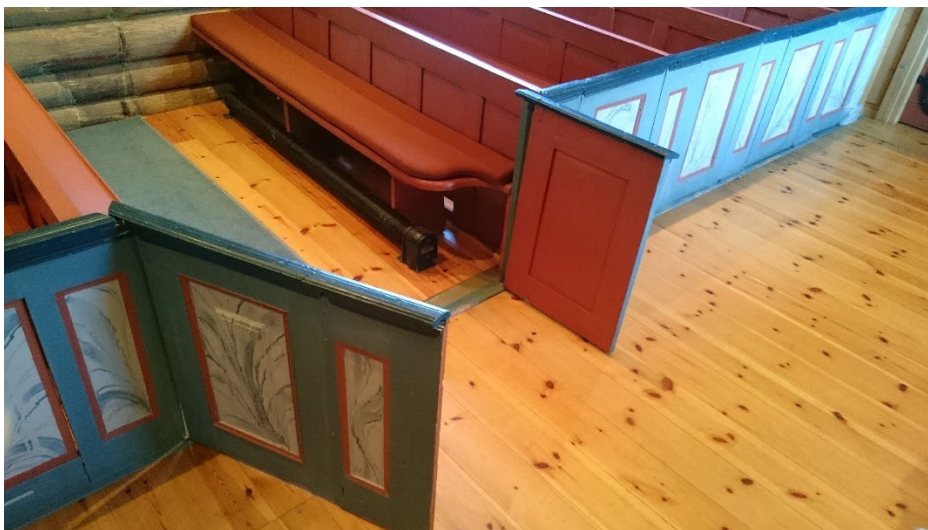
Hovedmålet bør være at alle skal kunne sitte i benkeraden der andre sitter. Når man skal gjøre endringer i benkeradene, er det viktig å «lese» rommets bruk, arkitektoniske utforming og historiske utvikling. Visuelt er det bedre å korte av en benk nær en søyle eller annet som allerede bryter opp, enn i områder med ens karakter. Noen kirker har hatt en vedovn som bryter opp rytmen.

Noen middelalderkirker, og mange kirker bygget på siste halvdel av 1900-tallet, har stoler og ikke benker. I disse tilfellene er det viktig å sette stolradene opp på en slik måte at de også kan romme rullestoler.

Det gjelder også å opprettholde mest mulig av symmetrien i rommet. Dette gjør man ved å foreta samme endring på hver side av midtgangen.

BILDE: I benkevarter som er lukket med dører, kan man skape større åpning til benkeraden ved å kople dør og vange sammen. Foto: Oddbjørn Sørmoen

BILDE: Når man videre fjerner en benk eller deler av en benk, blir det også plass til en rulle-stol i benkevarteret. Hvis døren er gammel og original, bør man fjerne døren og erstatte den med en kopi. Den originale døren må tas vare på og oppbevares slik at endringen eventuelt kan tilbakeføres på et senere tidspunkt. Foto: Oddbjørn Sørmoen

Tilgang til koret

De fleste kirkers kor ligger litt høyere enn kirkegulvet av åpenbare grunner. Det skal være lettere å følge med. Høydeforskjellen varierer mye, og dermed også utfordringene med å komme opp i koret når det er nødvendig. Ved de fleste dåpshandlinger, konfirmasjoner, nattverder og bryllup er det en forutsetning at deltagerne kommer opp i koret. I mange tilfeller kan disse handlingene flyttes ned i kirkerommet, foran kortrappen. Andre ganger lar ikke det seg gjøre.

Et enkelt, men stødig rekkverk plassert i kortrappen vil bedre forholdene for mange. Andre igjen har behov for en rampe eller heis. Løse ramper må være faste og stabile, men bør bare fungere som en nødløsning. Skinner er ikke å anbefale, siden de er vanskelig å få stabile og lettere kan føre til uhell.

Ramper må tilpasses hver enkelt kirke fordi forholdene i kirkene er så forskjellige. Her viser vi noen forskjellige løsninger.

BILDE: Ved å montere et enkelt rekkverk i kortrappen øker man tilgjengeligheten mellom kirkerom og kor. Rekkverket må være stabilt og tåle at folk med forskjellig tyngde lener seg på det. Rekkverk kan med fordel designes smidigere enn dette på bildet, men hvor det plasseres best, avhenger av forholdene på stedet. Foto:

*Oddbjørn
Sørmoen*

BILDE: I denne nye kirken er rampen integrert i kortrappen og korgulvet. Fordelen er at den ikke stikker utenfor kortrappen. Koret har også et solid rekkverk for at ingen ved et uhell skal trække uti den nedfelte rampen. Legg også merke til stripen ved rampens begynnelse og ytterst på trinnene. Disse er viktige markører for mange svaksynte. Foto: Oddbjørn Sørmoen

BILDE: Dette er en solid og lang rampe i en kirke med høy kortrapp. Det store kirkerommet og den gode plassen under sidegalleriet gjør at det er sjeldent god plass til rampen. Rampen møter koret fra siden. Foto: Oddbjørn Sørmoen

BILDE: Her har man fått en solid og samtidig diskret rampe i en kirke med lukkede benker. En benk er fjernet og døren er tilpasset bredden av en rullestol. Foto: Oddbjørn Sørmoen

BILDE: Dette løftebrettet er til bruk inne. Det er fullstendig integrert i gulvflaten når det ikke er i bruk. Når en person befinner seg på selve brettflaten og man trykker på igangsettingsknappen, løftes en kant automatisk opp og hindrer at personer triller utenfor heisflaten. Foto: Oddbjørn Sørmoen

Markering av trapper

Trappenesen på hvert trinn bør få en kontrast slik at alle forstår hvor trappen og trinnene begynner. Det er kontrasten som er viktig, ikke materialbruken. Noen steder legger man inn sylindere som fremstår som runde punkter. Andre steder bruker man en heltrukken linje.

BILDE: Her markeres trinnene tydelig ved at den lyse ytre listen på hvert trinn er pusset og lakkert, mens resten av trinnet er i mørk farge. Foto: Oddbjørn Sørmoen

BILDE: Her er kontrastsylindrene bare felt inn i nederste trinn. For en svaksynt kan resten av trinnene dermed fremstå som én flate, slik at trinnene blir vanskelige å se. Foto: Oddbjørn Sørmoen

BILDE: Kontrastsylindrene er her lagt til området nær håndløperen. Håndløperen er ikke bare for de som er dårlig til bens, men fungerer også som en ledelinje for blinde og svaksynte. Legg merke til at håndløperen begynner før trinnet, slik at man får en fast ledelinje allerede før første trinn. Dette forhindrer at noen snubler eller mister balansen i trinnet. Foto: Oddbjørn Sørmoen

Toaletter

Å finne plass til og å bygge toalett i et historisk bygg kan by på utfordringer. I mange slike kirker blir løsningen å ta areal fra våpenhus, trappeoppganger, bøttekott, lagre eller tekniske rom. Målet må være at toalettet plasseres i rimelig nærhet til fellesarealer og helst nær inngangen. I tillegg bør toalettet dimensjoneres for rullestol, og slik være tilgjengelig for alle. Det betyr spesifikke krav til manøvreringsrom, høyde på og betjening av vask med mere.

Ved å være bevisst på toalettets utforming, materiale og farger, skaper man ikke bare et «servicerom», men også et presentabelt rom, og et rom som er lettere å vedlikeholde, holde rent og å orientere seg i. Både utenfor og inne i toalettet bør det være lett synlig og forståelig informasjon, gjerne i form av enkle symboler.

5. Aktuelle lovverk

I denne ressursen kan du lese om lovens viktigste paragrafer i arbeid med universell utforming: Kulturminneloven, Plan- og bygningsloven, Kirkebyggforskriften, Kirkeordning for Den norske kirke og Likestillings- og diskrimineringsloven. FNs konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne, CRPD, er sitert i første ressursen i denne veilederen.

Innledning

Aktuelle lovverk er det 5. kapittelet i prosjektet *Tilgjengelighet til kirke*.

I arbeidet med universell utforming i kirkebygg berører man i hovedsak kulturminneloven, plan- og bygningsloven, kirkeordningen og likestillings- og diskrimineringsloven.

Noen av disse lovene har motstridende formål og beskytter til dels ulike interesser og verdier. Noen ganger kan mindre justeringer av prosjektene gjøre at man oppfyller de ulike lovverkene på tross av dette. Andre ganger er det faktisk ikke mulig, og man må gjøre noen begrunnede valg der ulike hensyn må avveies av en overordnet instans, eller gjennom en klagebehandling.

Utdragene nedenfor skisserer lovenes viktigste paragrafer i arbeidet med universell utforming. For nybygg og større ombygginger gjelder også teknisk forskrift (TEK17) som har langt mer detaljerte bestemmelser.

- **Kulturminneloven**

Kulturminneloven av 1978 er en særlov. Det betyr at den ved eventuell motstrid er overordnet generelle lover. Loven forvaltes av Riksantikvaren og fylkeskommunen, med Miljøverndepartementet som ankeinstans. Kulturminneloven skal sikre varig vern av kulturminner som er definert under denne.

Kulturminneloven av 1978 er en særlov. Det betyr at den ved eventuell motstrid er overordnet generelle lover. Loven forvaltes av Riksantikvaren og fylkeskommunen,

med Miljøverndepartementet som ankeinstans. Kulturminneloven skal sikre varig vern av kulturminner som er definert under denne.

§ 1. Lovens formål

Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning.

Det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressurser som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet.

Når det etter annen lov treffes vedtak som påvirker kulturminneressursene, skal det legges vekt på denne lovs formål.

§ 3. Forbud mot inngrep i automatisk fredete kulturminner

Ingen må – uten at det er lovlig etter § 8 – sette i gang tiltak som er egnet til å skade, ødelegge, grave ut, flytte, forandre, tildekke, skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredet kulturminne eller fremkalle fare for at dette kan skje.

§ 4. Automatisk fredete kulturminner

Følgende kulturminner fra oldtid og middelalder (inntil år 1537) er fredet:

a) Boplasser, huler, hellere med spor etter folk som har holdt til eller arbeidet der, hus- eller kirketufter, kirker, hus og byggverk av alle slag, og rester eller deler av dem, gårdshauger, gårds- og tunanlegg og andre bebyggelseskonsentrasjoner som stapelplasser og markeds plasser, byanlegg og liknende eller rester av dem.

(...)

Automatisk fredet er de til enhver tid erklærte stående byggverk med opprinnelse fra perioden 1537-1649, dersom ikke annet er bestemt av vedkommende myndighet. § 15 tredje og fjerde ledd får tilsvarende anvendelse for automatisk fredete byggverk fra perioden 1537-1649. Dispensasjon fra fredningen kan skje etter § 15 a.

§ 15. Fredning av bygninger, anlegg m.v. fra nyere tid

Departementet kan frede byggverk og anlegg eller deler av dem av kulturhistorisk eller arkitektonisk verdi. Fredningsvedtaket omfatter fast inventar (skap, ovner m.v.). Når særlige grunner tilsier det, kan også større løst inventar medtas. I slike tilfeller må hver enkelt gjenstand særskilt spesifiseres.

Byggverk og anlegg som kan fredes etter første ledd er bl.a. kulturminner som nevnt i § 4 første ledd bokstavene a til j uavhengig av alder, særskilte anlegg som parker, hageanlegg, alleer mv. og offentlige minnesmerker og andre steder som viktige historiske minner knytter seg til. Fredningen kan omfatte naturelementer når de bidrar til helheten i parker, hageanlegg, alleer mv.

I fredningsvedtaket kan departementet forby eller på annen måte regulere alle typer tiltak som er egnet til å motvirke formålet med fredningen.

Dersom det i fredningsvedtaket ikke er gitt nærmere regler om fredningens innhold, må ingen rive, flytte, påbygge, endre, forandre materialer eller farger eller foreta andre endringer som går lenger enn vanlig vedlikehold. Tiltak ut over dette krever tillatelse av vedkommende myndighet etter § 15 a. Dette omfatter også fast inventar.

§ 15a. Dispensasjon

Departementet kan i særlige tilfelle gjøre unntak fra vedtak om fredning og fredningsbestemmelser for tiltak som ikke medfører vesentlige inngrep i det fredete kulturminnet.

Blir det satt vilkår for dispensasjonen som fordyrer arbeidet, skal eier eller bruker få helt eller delvis vederlag for denne utgiftsøkningen.

- **Plan- og bygningsloven**

Plan- og bygningsloven av 2008 forvaltes av kommunenes plan- og bygningsmyndigheter, med Miljøverndepartementet som klageinstans. Loven gjelder både utvendige og innvendige endringer, uavhengig av om kirken er vernet eller ikke.

§ 1-1. Lovens formål

Loven skal fremme bærekraftig utvikling til beste for den enkelte, samfunnet og framtidige generasjoner.

Planlegging etter loven skal bidra til å samordne statlige, regionale og kommunale oppgaver og gi grunnlag for vedtak om bruk og vern av ressurser.

Byggesaksbehandling etter loven skal sikre at tiltak blir i samsvar med lov, forskrift og planvedtak. Det enkelte tiltak skal utføres forsvarlig.

Planlegging og vedtak skal sikre åpenhet, forutsigbarhet og medvirkning for alle berørte interesser og myndigheter. Det skal legges vekt på langsiktige løsninger, og konsekvenser for miljø og samfunn skal beskrives.

Prinsippet om universell utforming skal ivaretas i planleggingen og kravene til det enkelte byggetiltak. Det samme gjelder hensynet til barn og unges oppvekstvilkår og estetisk utforming av omgivelsene.

§ 20-1. Tiltak som omfattes av byggesaksbestemmelsene

Med mindre annet framgår av §§ 20-3 og 20-4, må følgende tiltak, på eller i grunnen, i vassdrag eller i sjøområder, ikke utføres uten at søknad, og eventuelt søknad om dispensasjon, på forhånd er sendt kommunen, og den deretter har gitt tillatelse:

a) oppføring, tilbygging, påbygging, underbygging eller plassering av bygning, konstruksjon eller anlegg

- b) vesentlig endring eller vesentlig reparasjon av tiltak som nevnt under a
- c) fasadeendring
- d) bruksendring eller vesentlig utvidelse eller vesentlig endring av tidligere drift av tiltak som nevnt i bokstav a
- e) riving av tiltak som nevnt i bokstav a
- f) oppføring, endring eller reparasjon av bygningstekniske installasjoner
- i) plassering av skilt- og reklameinnretninger
- j) plassering av midlertidige bygninger, konstruksjoner eller anlegg
- k) vesentlig terrenginngrep
- l) anlegg av veg, parkeringsplass og landingsplass

Søknad, prosjektering, utførelse og kontroll av tiltak som nevnt i første ledd skal forestås av foretak med ansvarsrett i samsvar med bestemmelser gitt i kapittel 22 og 23, med mindre annet framgår av §§ 20-2 eller 20-3. Dette gjelder likevel ikke tiltak som nevnt i første ledd bokstav m.

Departementet kan gi forskrifter om hvilke tiltak som omfattes av bestemmelsen.

- **Kirkebyggforskriften**

Kirkebyggforskriften (Forskrift om forvaltning av kulturhistorisk verdifulle kirker) av 2020.

§ 1. Virkeområde

Forskriften gir regler om forvaltning av kulturhistorisk verdifulle kirker tilknyttet Den norske kirke, som ikke er fredet etter kulturminneloven.

Med forvaltning menes her avhending, riving eller tiltak ut over vanlig vedlikehold.

Med kulturhistorisk verdifulle kirker menes her kirker som er listeført av Riksantikvaren. Listeført er alle kirker bygget i perioden 1650 til 1850, samt et utvalg yngre kirker.

§ 4. Saksbehandling

Søknad om avhending, riving eller tiltak ut over vanlig vedlikehold av listeført kirke sendes til godkjenningsorganet kirken fastsetter, jf. § 3. Søknadspiktig er også tiltak som berører fast inventar som inngår i en kulturhistorisk sammenheng med kirkebygget, som altertavle, prekestol, døpefont, kirkebenker, orgel, kirkeklokker, kunstnerisk utsmykning mv.

Dersom organ for soknet er i tvil om tiltaket omfattes av første ledd, skal Riksantikvaren konsulteres.

Før godkjenningsorganet treffer sin beslutning, skal saken forelegges Riksantikvaren til uttalelse.

Godkjenningsorganets avgjørelse kan legges frem til ny vurdering og avgjørelse av det organ Kirkemøtet utpeker.

- **Kirkeordning for Den norske kirke**

Kirkeordningen av 2019 forvaltes av Kirkerådet.

I arbeid med økt tilgjengelighet i kirkebygg, vil kirkeordningens bestemmelser særlig være relevante ved endring av innredningen som endring av farge, flytting av benker, installering av nytt teknisk utstyr, etablering av toaletter og ramper osv.

§ 20. Forvaltning av kirkene og begrensning i rådighet

Forvaltningen av kirkene hører under kirkelig fellesråd, med mindre annet er bestemt av departementet før kirkeordningens ikrafttredelse eller deretter av Kirkerådet.

§ 23. Oppføring av ny kirke mv.

Tiltak ut over vanlig vedlikehold av kirke skal godkjennes av biskopen. Bestemmelsene om enkeltvedtak i forvaltningsloven kommer til anvendelse på biskopens vedtak. Biskopens vedtak kan påklages til Kirkerådet.

På uteområdet ved en listeført kirke som ikke har en tilknyttet gravplass, skal tiltak som ikke er søknadspliktige etter plan- og bygningsloven og som vil kunne ha en negativ innvirkning på kulturhistoriske verdier, ikke finne sted uten biskopens godkjenning. Før biskopen treffer sin avgjørelse, skal saken forelegges rette kulturmiljømyndighet for uttalelse.

- **Likestilling og diskrimineringsloven**

Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven av 2017 er, som kulturminneloven, en særlov overordnet generelle lover.

§ 1. Formål

Lovens formål er å fremme likestilling og hindre diskriminering på grunn av kjønn, graviditet, permisjon ved fødsel eller adopsjon, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, alder og andre vesentlige forhold ved en person.

Med likestilling menes likeverd, like muligheter og like rettigheter. Likestilling forutsetter tilgjengelighet og tilrettelegging.

Loven tar særlig sikte på å bedre kvinners og minoriteters stilling. Loven skal bidra til å bygge ned samfunnsskapte funksjonshemmende barrierer, og hindre at nye skapes.

§ 6. Forbud mot å diskriminere

Diskriminering på grunn av kjønn, graviditet, permisjon ved fødsel eller adopsjon, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, alder eller kombinasjoner av disse grunnlagene er forbudt. Med etnisitet menes blant annet nasjonal opprinnelse, avstamning, hudfarge og språk.

(...)

§ 9. Lovlig forskjellsbehandling

Forskjellsbehandling er ikke i strid med forbudet i § 6 når den

- a. har et saklig formål
- b. er nødvendig for å oppnå formålet og
- c. ikke er uforholdsmessig inngripende overfor den eller de som forskjellsbehandles.

(...)

§ 12. Brudd på plikten til universell utforming eller individuell tilrettelegging

Brudd på §§ 17 og 18 om universell utforming og §§ 20, 21, 22 og 23 om individuell tilrettelegging regnes som diskriminering.

Diskriminering som skyldes mangelfull fysisk tilrettelegging, er uttømmende regulert i §§ 17 til 23 for de rettssubjektene og på de områdene disse bestemmelsene gjelder.

§ 17. Universell utforming

Offentlige og private virksomheter rettet mot allmennheten har plikt til universell utforming av virksomhetens alminnelige funksjoner.

Med universell utforming menes utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene, slik at virksomhetens alminnelige funksjoner kan benyttes av flest mulig, uavhengig av funksjonsnedsettelse.

Plikten gjelder ikke utforming eller tilrettelegging som innebærer en uforholdsmessig byrde for virksomheten. Ved vurderingen skal det særlig legges vekt på

- a. effekten av å fjerne barrierer for personer med funksjonsnedsettelse
- b. om virksomhetens alminnelige funksjoner er av offentlig art

c. kostnadene ved tilretteleggingen

d. virksomhetens ressurser

e. sikkerhetshensyn

f. vernehensyn.

Plikten etter første ledd anses som oppfylt dersom virksomheten oppfyller krav til universell utforming i lov eller forskrift.

Kongen kan gi forskrift om innholdet i plikten til universell utforming på områder som ikke er omfattet av krav i annen lov eller forskrift.